

lerdir[+]. Belgeleri şudur :

Yirmincisi : "جوالدار" Çuvaldar"-

lardır[++] . Belgeleri şudur :

Yirmibirincisi : "چپنی" Çepni"-

lerdir[+++]. Belgeleri şudur :

Yirmiikincisi : "چاروق" Çaruk -

luğ"lardır. Bunların sayısı az, belgeler belli değildir.

Kaşgarlı Mahmut "Bu oymakların hepsini -herkesce bilinmesi gerekli olduğu için yazdım. Bu belgeler onların hayvanlarının, atlarının, binitlerinin alâmetidir. Hayvanlar karıştığında her bölük kendi hayvanını bu belgelerden tanıır" diyor.

Bu saydığım bölükler köktür.

Bu kökten bir takım oymaklar çıkmıştır; onları söylemedim, sözü kısa kestim. Bu bölüklerin adları onları kur-

[+] Şereflikoçhisarı ile Kirşehir arasında "Becenek içi" adı verilen bir yayla vardır. Bu yaylada 12 köy bulunur. Halkı Beceneklerden ibarettir. Ankarada da bu adta bir köy vardır. B. A.

[++] Bu kelime bugün Anadolu da "Çavundur" şeklinde söylenmektedir. Bu adta Çankırı, Amasya vilâyetlerinde köyler vardır. B. A.

[+++] Çepniler bugün Balıkesir ve İzmir vilâyetlerinde göçebe halde yaşamaktadırlar. Ordu vilâyetinde dahi bir miktar Çepni vardır. Çepniler hakkında "Bektaşılık ve edebiyatı" adlı kitabımda uzunca söz geçmektedir. B. A.

mış olan eski dedelerin adlarından alınmıştır. Araplarda dahi böyledir "بنو سليم", "بنو حفاجه" denir ki "Selim oğulları", "Haface oğulları" demektir.

اَكْزُ öküz : Ceyhan ve Fırat gibi olan her ırmağa verilen isimdir. Bu kelime yalnız olarak söylendiği zaman Oğuzlarca "بناکت" Benegit"[+] ırmağı anlaşılır; çünkü şehirleri onun kenarındadır. Göçebeleri dahi bu ırmağın kenarına inerler. Türk ülkesinde bulunan birçok sular, dereler "öküz" adıyla anılır. Sınır üzerinde bulunan bir şehre dahi bu ad verilerek "ایکراوکوز" iki öküz" denilmiştir. Bu şehir "إلا" ile "یافینگ" Yafing" dereleri arasında bulunur.

اَكْزُ öküz : Öküz. Şu savda da gelmiştir : "اَكْزُ اَذَابِي" Öküz adhakı bolgınça buzağı başı bolca yeg = öküz ayağı olacağına buzağı başı olmak daha iyidir". Bu sav, "başlı başına bulunmak, başkasına uyuntu olmaktan yegdir" diyecek yerde kullanılır.

اَشْسُ awus : Mum. Bulgarca.

اُولَاشُ ulas : "اولانکوز" ulas köz = sarhoş gibi süzgün ve yakışıklı olan göz". Şu parçada da gelmiş-

[+] Bu kelime bugün Anadolu'da "öz" şeklinde kullanılır, "dere, çay" manasınadır. Çankırı vilâyetindeki "Şabanözü" bu kabilendir. Bu kelime İranda "özen" olmuştur. Azerbaycanla Gilan arasında akan çayın adı "Kızılözen"dır. Üç seneden beri bunun resmi adı "سرخ رود" olmuştur. B. A.

tir :

بُلنار مینى اولاس کوز قرامنکیز قیزیل یوز
آندین تمار توكال تودله بلناب سنا اولتجار

Bulnar mini ulas köz

Kara mengiz kızıl yüz

Andın tamar tükөл tüz

Bulnap yana ol kaçar.

"Baygın göz, esmer beniz, pembe yüz beni tutsak eder. O çehreden bütün güzellikler damlar, beni tutsak ettikten sonra kaçar".

(Üzerinde güzel ben bulunan yakışıklı çehre ve baygın gözler beni tutsak ediyor; sanki yanaklarından güzellik damlar, beni tutsak ettikten sonra kaçıp gider).

أش
أش
أش
أش
أش

špüş : Öpüş.

atış : Atış, atışma.

Atış : Erkek adlarından.

Utuş : Erkek adlarından.

ötüş : (الف harfini ince söyleyerek) Oyunda

ütme, yutma[+]. Bu oyun şu şekilde oyna-

[+] Brockelmann bu kelimeyi "tüz" şeklinde harekelemiş. Biz de bu yolda almış isek te bunun "tuz" olması ihtimali de vardır. Çünkü Arapçada "tatlılık", "güzellik" anlamına olan "ملاحت" kelimesi "ط" kökünden gelmiştir; bu da "tuz" anlamındadır. Arapça ile Türkçe arasında burada bir söylem ve anlam birliği sezilmektedir. Bk. Dv. III, 88, 16 ve I, 318, 3 "tuzak", "tuzakı". B. A.

[++] Bu kelime Batı Anadolu'da "ütmek", Güney Anadolu'da ve İstanbul'da "yutmak" şeklinde kullanılır, "oyunda kazanmak" demektir.

nır : Çocuklar halka yaparak otururlar.
Bir çocuk -çocuklardan birini- yanındaki
çocuğu iter ve ona " اُسْرَأْتَسْ " ötüş ötüş"
diye söyler, ona "arkadaşını, yanındakini
it" demek ister [+].

اِتْسِ itiş : İki kişi arasında el ile karşı koyuş, i-
tişme.

اَجْسِ ögeş : Yarış. " اَوَّلَ مَنِيكَ بِرَا اَجْسِدِي " ol benim
birle ögeşdi = o, benimle bir şeyde ya-
rıştı".

اَدْسِ adaş : Arkadaş, dost.

اِدْسِ idiş : Kadeh, Yağma, Toxsa, Yemek, Oğuz, Argu
dillerinde tas, bardak, kap, tencere gibi
her şeye "idiş" denir.

اَرْسِ arış : Arış (eriş). " اَرْسِ اَرْنِج " arış arkağ = eriş,
argaç" demektir [++].

اُرْسِ uruş : Urma, savaş.

اَغْسِ ağış : Yükseliş, ağış.

اُغْسِ oğuş : Hısım.

اُقْسِ uwuş : Ufalanmış nesne. " اُقْسِ اَمَّاك " uwuş etmek =

[+]Yazma nüshada ibare şöyledir : " اُسْرَأْتَسْ اَيَّ عَدِيَّ عَنَّا لِمَعْمَصَرِ اِلَى مَن فِي "

بِحَنِيكَ فَيَفْعَلُ هَكَذَا حَتَّى يَنْتَهِيَ اِخْرَاجَ اَلْحَلْفَةِ ". Basma nüshada son cümle
çıkınmıştır. Bu düzeltmeden sonra mana şöyle olur : "Sen
yanındakini it, o da böyle yapar, halkanın sonuna kadar
böylece devam eder".

[+]+Batı Anadolu'da, halıçı merkezlerde bu kelime "eriş", bağ-
ka yerlerde "arış" şeklinde kullanılmaktadır. "Arış", do-
kumanın tezgâha sarılmış olan ve uzunluğuna bulunan telle-
ridir. "Argaç", yanlamasına atılan iplerdir. "Argaç" ke-
limesi dahi bugün kullanılmaktadır. B. A.

ufalanmış ekmek".

اَكْشُ okuş : Anlayış. "اَفُو شَلْعُ كِشِي okuşluğ kişi = anlayışlı, zeyrek kişi".

اَكْشُ öküş : Çok. "اَكْشُ نَانِكُ öküş nang = çok neşne".
"تِيرِيكُ اَسْنُ بِلْسَا تَانِكُ اَكْشُ كَرُوْرُ" tiriş esen
bolsa tang öküş körür" savında da gelmiş-
tir, "yaşıyanın başı esen gitse, çok şa-
şacak şeyler görür". (İnsanın başı esen
olarak yaşarsa birçok acayip şeyler gö-
rür) demektir.

اَوْكُوشُ öküş : "اَوْكُوشُ يَلْقَى öküş yılık = kalp hayvan,
harın at".

اَلِشُّ alış : Su ağızı ve suyun havuza döküldüğü yer.

اَلِشُّ alış : Kaşgarda bir köy adı.

اَلِشُّ alış : Borçluyu borcu yüzünden sorguya çekme.
"اَلِشُّ بِيرِشُّ alış bəriş = bir hakkı alma,
bir hakkı verme".

اَلِشُّ alış : Pay, hisse. (ش harfi aslında ك dir).

اَوْلُكُ ülk : Aslında "pay" karşılığıdır. Nitekim Arap-
çada dahi dişiği bildiren ك harfi ش
harfine çevrilmiştir: فَعَيْنَا شِعْمَانَا وَجَيْدُشْ
عَيْنَا كِ وَجَيْدُكِ كِ sözüde olduğu gibi ki
yerindedir.

اَلِشُّ uluş : Köy. Çiğilce. Balasagun ile onun yanın-
daki Argu şehirleri halkınca "ulus", "şe-
hir" demektir. Nitekim Balasagun şehrine
"قُوْرُ اَلْوُشُ Kuz uluş" dahi denir.

اَلِشُّ alış : Budun arasında pay ayırış. (ش harfi

ك den çevrilmedir) Arapçada da böyledir; "Kur'an"da رَبِّكَ وَنَحْنُكَ yerinde فَاجْعَلْ رَيْشًا وَنَحْنُ سِرِّيًّا diye bir okuyuş vardır.

اچغ : Hanın bahşışı " خان منكا اچغ بيزدي " Han mang'a açığ berdi = Han bana bahşış verdi".

اچغ : Nimet içinde yaşayış. " اورۇونكى اچغلىغ شت " özünge ni açığılıg tut = kendini iyi gıdalarla besle".

اچغ : Acı, acı olan her nesne.

ادغ : Ayı. Şu savda da gelmiştir : " اچغچا آل " awqı neçe al bilse adıg ança yol bilir = avcı ne kadar al bilirse, ayı da o kadar yol bilir". (Avcı ne kadar av hileleri bilirse ayı da o kadar kaçacak yolları bilir).

Bu sav, iki kurnaz kişinin karşılaştıkları zaman söylenir.

ادغ : Adıg: Ayık, sarhoşluktan ayılan kişi " اسرک ادغ " esrük adıg = sarhoş ayık" demektir.

ادغ : Adıg: Bizim ilde bir köy adı.

ادغ : Udhug: Uyanık. " ادغ از " udhug er = uyanık adam". " ادغ كونكول لوك از " udhug köngüllüğü er = uyanık gönüllü, anlayışlı adam".

ارغ : Arıg : Çadır örtüsü. Barsganca.

ارغ : Arıg : " ارغ تانك " arıg neng = temiz nesne".

ارغ : Urug : Tane. Tohuma da "urug" denir. " ارغ انغ " arıg anıg

uruğ ekti = tohum ekti". Hısımlara dahi
-buna benzetilerek- " **أُرُغُ تُرُغُ** uruğ tu-
rığ" denir[+].

أَزِغُ
أَسِغُ
أَسُغُ

aziğ : Hayvanın azı dişi.

asığ : Kazanç, fayda.

osuğ : Bir nesnenin bir nesneye değişmesi. " **أَوْ**
أِشْرُ أَسْغَى مُنْدَعُ bu iş osuğı mundağ = bu
işin değişmesi böyledir".

أَلِغُ
أُلُغُ

alığ : Herşeyin kötüsü. Oğuz ve Kıpçakça.

uluğ : Herşeyin büyüğü. Şu beyitte de gelmiştir:

أَلُغُ لَوْ قَعُ بِلْسَا سَرَادُ كَو قَلْبِنِ
بُلْعِيلُ كَشِيكُ بَكَلَارُ مِّنْ يَحْشَى أُولَانِ

Uluğlukuğ bolsa sen edhü kılın

Bolgil kişig Begler katın yaxşı ulan.

"Büyüklüğe eriştiğin zaman iyi huylu ol,
Beyler yanında iyiliğe araç olan kişi ol"
(Rütbe ve ululuk bulduğun zaman huyunu
güzel kıl; Beyler yanında başkaları için
daima hayır erıştiren kişi ol).

أَلِغُ

ılığ : " **أَلِغُ سَوْفُ** ılığ suw = ılık su". Aslı " **أَلِغُ**
yılığ"dir.

أَبْحُ

açuk : Her açık şey. Buradan alınarak "açık ka-
pı"ya " **أَبْحُ مَعُ** açuk kapuğ" denir. Gök,
bulutsuz olduğu zaman " **أَبْحُ كَوُكُ** açuk
kök" denir. " **أَبْحُ أَيْشُ** açuk ış = açık ış".

أَبْحُ

oçak : Ocak.

أَبْحُ

açık : Büyük kardeş. Hakanlılar büyük kardeşi

[+]Batı Anadolu'da bugün bile hısımlar ve akrabaya "uruk derik" de-
nir. B. A.

" أَجِيمٌ " aqıkım " diye çağırırlar. ق
harfi ancak söyliyken şahıs (nefsi müte-
kellim)a izafet olunduğu zaman gelir, hi-
tap halinde " أَجِيمُكَ " aqıking" dermez.

أَذَقَّ adhak: Ayak.

أَذُقَّ adhuk: " أَذُقُّ نَأْتٌ " adhuk neng = tanınmıyan şey".
Aslı " أَغْدُقُّ " agduk"dur, "bozuk, değişik,
belirsiz" demektir [+]. Bu kelime " أَتْنَانُ "
مَكْرِي أَغْدُقُّ "arıng mengzi agdı" sözünden
alınmıştır, "onun rengi değişti" demektir.
Kolaylık olsun diye غ harfi atılmıştır.

أَذُقَّ udhuk: " أَذُقُّ أَرٌّ " udhuk er = uyuklıyan kişi".

أَذُقَّ idhuk: Kutlu ve mübarek olan her nesne. Bırakı-
lan her hayvana bu ad verilir. Bu hayvana
yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırkıl-
maz; sahibinin yaptığı bir adak için sak-
lanır.

أَذُقَّ idhuk: " أَذُقُّ تَاغٌ " idhuk tağ = geçit vermiyerek
uzanıp giden dağ".

أَرَقَّ arık : İrmak. Şu savda da gelmiştir: أَغْلِقُ دَا أَغْلَاقُ
أَرَقَّ دَا أَوْتِ أَوْتَارُ agilda
oglak toğsa arıkda oti öner = ağilda oğ-
lak doğsa ırmakta, arıkta otu biter". Bu
sav, "azık için kaygı çekme" diyecek yer-

[+]Kaşgarlı Mahmud bunu " أَذُقُّ adhuk" diye yazmışsa da doğrusu
" أَذُقُّ aduk" olsa gerektir. Çünkü bu kelimenin aslının " أَغْدُقُّ
agduk" olduğunu söylemekte ve bunun " أَغْدُقُّ agdı" fiilinden
geldiğini dahi göstermektedir. Şu halde kelime " أَذُقُّ ad-
huk" değil " أَذُقُّ aduk" olmalıdır. B. A.

de kullanılır.

ارُكُ aruk: " ارُكُ ارُكُ er = arık adam, yorgun adam". Her yorguna da böyle denir.

ارُكُ تَرُكُ Aruk turuk: Fergana ile Kaşgar arasında bir yokuş adı.

ارِكُ arık: Arık, zayıf, cılız. Oğuz ve Kıpçak dillerinde.

ارُكُ uruk: İp, urgan.

ازُكُ azuk: " ازُكُ اوُكُ azuk ok = nereden geldiği ve kimin tarafından atıldığı belli olmayan ok".

ازُكُ azuk: " ازُكُ مَنُكُ azuk munk = kaçan, yoldan çıkan, azan".

ازُكُ Azak: Oğuz Beylerinden bir büyüğün adı.

ازُكُ azuk: Azık. Şı savda da gelmiştir: " سَرُتُ sartning azukı arıg bolsa yol üze yer = satıcının azığı arı olsa yol üzerinde yer". Bu sav, doğruluk tasliyan ve emniyetli olduğunu söyleyen, fakat sözünü tanıkliyamayan kimse için söylenir.

ازُكُ uzak: Uzak. Bir iş uzadığında " ازُكُ اُپُشُ uzak iş" denildiği gibi bir yere gönderilen kişi gecikirse " يَلاوُغُ ازُكُ بَکُردُ Yalavağ uzak bardı" denir.

ازُكُ ozuk: " ازُكُ اتُ ozuk at = koşu ve koşuya benzer şeylerde ileri giden ve başka atları geçen at".

اَشُكُ aşak: Aşağı, dağ dibi. Oğuzca.

اَشُكُ aşuk: İnsanın topuk kemiği.

أَشَقُّ uşak : " أَشَقُّ نَائِلٌ uşak neğ = küçük şey".

Bundan alınarak küçük çocuklara " أَشَقُّ أَوْلَادٌ uşak oğlan" denir. " أَشَقُّ أَوْشَانٌ uşak o-tunğ = odun kırıntıları". Bu kelime müfret değildir, ancak cemi olarak kullanılır.

أَشَقُّ aşuk : Demir başlık, tulga. Bu kelimedeki الش harfi ی den çevrilmiştir. Arapçada bazı kelimelerde dahi böyle olur : يَلْعَبُ ve الْمَعِيُّ gibi [+].

أَغْوَقُ oguk : Çizme [++].

إِغْوَقُ ıwık : Kırlarda, taşlı yerlerde yaşayan geyik.

أَلُوكُ aluk : " أَلُوكُ أَرٌ aluk er = kel, daz kişi". Oğuzca [+++].

أَلُوكُ oluk : Oluk, ağaç kütüğünden yemlik gibi oyularak içerisinde şıra soğutulan, hayvan sulanan yalak.

أَلُوكُ uluk : " أَلُوكُ تُونٌ uluk ton = eskimiş, yıpranmış elbise". Her eskiyen nesneye "uluk" denir.

[+] Bu kelimenin birinci harfi gerek yazma, gerek basma nüshalarda harekesiz ise de " أَشَقُّ aşuk" olmalıdır. Çünkü Diwan sahibi, bunun aslını ی ile " أَشَقُّ yaşuk" olduğunu söylemektedir. Bk. Rad. 254,1 "Yajık", "yumuşak demir" hakkında. B. A.

[++] Bu kelimeyi Brockelmann "oguk" şeklinde yazmışsa da, Rad. I, 1634 de "uguk" şeklinde yazılmıştır. B. A.

[+++] Yazma nüshada " أَلُوكُ أَرٌ aluk er" sözüne الرَّجُلُ الْأَضْعَفُ manası verilmekte ise de bu, basma nüshada أَصْلَمٌ şeklinde çıkmıştır. Doğrusu yazma nüshadaki şekil olsa gerektir. Bu hale göre " أَلُوكُ أَرٌ aluk er" sözünün manası "kaba, şiddetli kimse" demek olur. B. A.

الوق oluk : Küçük kayık. Bu kelimenin aslı evvelki kelimesidir [+].

الوق uluk : Atın omuzbaşı. Nitekim şu savda gelmiştir: "أشول فاقليز" uluk yağıri ogulka kalır = omuzbaşı yağıri evlâda kalır". Çünkü sinirlerin ek yerleri orada toplanır, yara kolay kolay iyi olmaz.

الوق alık : Kuş gagası. Oğuzca.

انوك anuk : "أبنا نك" anuk nenğ = hazır olan nesne". Şu savda da gelmiştir: "أشول فاقليز" anuk utru tutsa yokka sarmas = hazır olan öne korsa yok sayılmaz" (yemekten ne hazırsa konuğun önüne koymakla yemek verilmemiş sayılmaz). Bu sav, ev sahibinin gücü yettiği şeyi hazırlıyabilmesi için söylenir.

أبك ebek : Çocuk dilinde ekmeğin adı.

أتك etek : Etek.

أتك etük : Edik, papuç.

أتك ötük : Hikâye. İstenilen şeyin Sultana bildirilmesi için de bu kelime kullanılır. Aslı "bir şeyi hikâye"den alınmıştır.

أتك ötük : Kusma. "أنگار أنوك توت" angar ötük tuttu = onu kusma tuttu".

أتك ütük : Ütü. Mala biçiminde bir demir parçasıdır ki dikmiş yerlerini yatıştırmak için kız-

[+]Metinde "bu kelimenin aslı evvelkidir" denmişse de doğru değildir; daha evvelki "الوق oluk" kelimesi olmalıdır. B. A.

dırılarak elbise üzerine bastırılır.

إِحْك : içük : Samur, teğin gibi hayvanların derisinden yapılan kürk.

أَذِيك : Üdhik: Aşk ve sevginin coşması. Şu parçada dahi gelmiştir : —

أُوذِيك مَبِي قَبِي سَقِيحُ مَنُكَا مَبِي
كُو كَلُوْمُ الْكَا زَا مَبِي يُوْزُومُ مَبِيكُ سَرْغُرُورُ

Üdhik mini komitti

Sakinç manğa yumitti

Könglüm anğar emitti

Yüzüm mening sargarur

"Sevgi beni coşturdu, sıkıntı başıma toplandı; ona gönlüm aktı, yüzüm sararıyor". (Sevgilime karşı olan aşkım beni heyecana getirdi; bende kaygı toplandı, gönlüm ona meylettii, onun için yüzüm sararır).

أَرْكُ : erük : Şeftali, kaysı, erik gibi meyvalara verilen genel bir adıdır; araları bir sıfatla ayrılır :

" تُولُكُ أَرْكُ tülüg erük = şeftali".

" سَارِيغُ أَرْكُ sariğ erük = kaysı, zerdali".

" فَسْرَا أَرْكُ kara erük = erik".

أَرْكُ örük : Örülmüş olan her nesne. " أَرْكُ سَبِيحُ örük saç = örülmüş saç".

أَرْكُ örük : Bir yerde bir müddet kalmak. " سُوَاوُنُ كُوْنُ أَرْكُ بُلْدِي sü on kün örük boldı = asker, ayrılmıyarak, harbetmiyerek on gün eğlendi". Bir Bey veya bir oymak bir yerde

biraz eğlenir, kalırsa yine böyle denir.

إريك irik : " إريك نانك irik neng = ıslanmış olan her nesne". " إريك أتونك irik otung = ıslanmış odun kırıkları".

أريك erik : " أريك نانك erik neng = yağ ve yağa benzer eriyici her nesne". Donduktan sonra eriyen her şeye de "erik neng" denir.

إرک irük : Duvar ve duvara benzer şeylerdeki gedik. Şu savda da gelmiştir : " كُنْدَا إرْكُ يُونُكْنَا كُنْدَا إرْكُ يُونُكْنَا künde irük yok. Begde kıyık yok = güneşte gedik yok, Beyde caymak yok". (Güneşte çatlaklık olmadığı gibi Beyin verdiği sözde de cayma yok). Bu sav, Beylerin, verdikleri sözden dönmemeleri için söylenir.

أرک erük : Kendisiyle deri sepilenen her nesne. " تَرِي أرکلا دی teri erükledi = deri sepiledi".

أريك erik : " أريك يلكي erik yilki = yorga hayvan". Yörügen ata da " أريك أت erik at" denir. Bunu Oğuzlar bilmezler.

أريك erik : " أريك أر erik er = işlerinde becerikli, yürekli adam". Şu savda da gelmiştir : " أريك إيرني ياغليغ . أرمنكو باشي فانيغ erik erini yağlıg. Ermegü başı kanlıg = çalışanın dudağı yağlı, erinenin başı kanlı". (Çalışan adamın dudakları yağlıdır; çünkü çalışır, güzel yemekler, yağlı etler yer, dudakları yağlanır. Tembel kimse ise iş

görmekten çekinir, başına vurulur ve kana-
tılır). Bu sav, gelişmek, tembelliği bırak-
mak için söylenir.

إِرِك irik : " إِرِك نَنْك irik neng = katı olan her nes-
ne". Dikenli bir otun baş tarafına da "irik"
denir.

أَزِك ezik : Uzunlamasına deride olan ezik, çizik.

أَزُك özük : Kadınlara verilen lâkap. Altın gibi temiz
ruhlu kadına " أَلْتُونُ أَزُكُ altun özük" de-
nir. Bedeni inci gibi temiz olan kadına
" أَرْجِي أَزُكُ ertini özük" denir; çünkü iri
taneli inciye " أَرْدِي erdini" denir. Bu
kelimenin د harfi ت den çevrilmiştir.
Bu lâkap Çiğil kadınları için söylenir.
Aslı "nefs" anlatan "öz" kelimesinden a-
linmış ve ك harfi o şeyin aynı olduğunu
anlatmak için getirilmiştir. " أَلْ
أَزُكُ ol erni ök keldür" denir.
ki " o adamın kendisini getir" demektir.
Tok ve kalın söylenen kelimelerle kendile-
rine ق ve غ getirilen kelimelerde "ök"
yerine "ok" kullanılır.

أَزُك özük : Oyularak havuz yapılan her yer. Büyük de-
relerden ayrılan her çaya da " أَزُكُ سَوْفُ
özük suw" denir.

أَزُك özek : Belin iç yanında bulunan damar.

أَزُك üjük : Hece. " أَرْكَلَدِي bitik üjükleđi = harfle-
ri ve kitabı heceledi". Hece harflerinden

her birine de "üjök" denir. İki z çıkışı arasında olarak "بوناؤزك ألف" bu ne üjök ol" denir ki "bu harf nedir" demektir.

إيسك isig : "إيسك يسيز" isig yer = uzayıp giden çöl".

إيسك isig : "إيسك نائك" isig neng = sıcak şey".
إيسك isig kün = sıcak gün".

أشك eşük : Üste giyiniilen, bürünülen her nesne.

أشك eşük : Hanlardan, Beylerden birisi öldüğü zaman mezarı üstüne serilmek üzere gönderilen kumaştır. Bu kumaş sonra parçalanarak yok-sullara dağıtılır.

أشك eşük : Yemişleri yakarak büyümekten alıkoyan soğuk.

ألك elig : El. "أونك ألك" onğ elig = sağ el". Oğuzlar "ساع ألك" sağ elig" derler. Bütün Türkler sol ele "سول ألك" sol elig" derler.

أولك ölüğ : Ölü.

أولك ölük : Nasip, hisse, pay (Elif ince çekilerek).

إلك ilik : İlik. Oğuzca. Öbür Türkler "يلىك" yıllık" derler. Oğuzcasındaki الف harfi ی den çevrilmiştir.

أيمك emik : Meme. Erkek memesine de böyle denir.

أيمك emik : "أيمك كؤن" emik kün = ılık gün". Soğuduktan sonra ısınan ve sıcaklığı artımayan şeye de "أيمك emik" denir.

أنك enük : Arslan yavrusu. Sırtlan, kurt, köpek yavrularına da "enük" denir.

أنك enük : "كيرتلك أنكى" kiritlig enügi = kilidin diş-

leri".

- آبُل Abul : Bizim ilde -Kagarda- bir köy adı [+].
آبِل Etil : Kıpçak illerinde akan bir ırmağın adıdır,
Bulgar denizine dökülür; bir kolu Rus
diyarına gider. Şu parçada da gelmiştir:

آبِلْ سُهْ اَقَارُوْرُ مَيَّابِيْ قَاتَرُوْرُ
[++] كُولُوْنِكْ هِيْ كَشَارُوْرُ بَلِيُوْتِيْلِمْ بَقَارُوْرُ

Etil suı aka turur

Kaya tûbi kaka turur

Balık telim baka turur

Kölüng taki küşerür

"İdil suyu akar durur, kayaların dibini
döğer durur, bol balıklar bakar durur,
gölcük dahi taşar".

(İtil ırmağı katı dağın eteğini döğerek
akmaktadır. Suyun coğması yüzünden dolan
gölde balıklar ve kurbağalar çoğalmış-
tır).

- اَعْلِ agil : Koyun yatağı. Oğuzlarca "koyun pislği".
Bu iki anlam birbirine yakınlığından böy-
le olmuştur; nitekim Arapçada yağmura da,
buluta da سَمَاءٌ denir.

[+] Bu kelime basma nüshada آبِل , yazma nüshada آبِلْ sek-
lindedir. Brockelmann gibi biz de bunu "آبِل Abul" oku-
duk. B. A.

[++] Bu parçadaki تَلِمْ kelimesi yazma nüshada harekesizdir. Basma
nüshada "تَلِمْ tilim" şeklinde harekelenmiş ise de yanlış
yapılmıştır. Çünkü "tilim", "dilim" demektir. Bk. Dv.I,333,
4. Burada "tilim" kelimesi yakışık almaz. Doğrusu "çok" ma-
nasına gelen "telim" olacaktır. Nitekim Dv.I,332,13 te böyle
geçmektedir. Ona göre düzeltilmesi. B. A.

أُغْلُ ogul : Oğul. Herhangi bir çocuğa da "ogul" denir. "بُوَأُغْلُ نَا سَتِيرُ" bu ogul ne tər = bu çocuk ne der ?". Bu kelime kural dışı olarak "أَغْلَانُ" oğlan" şeklinde cemilenir; halbuki "أُغْلَانُ" ogullar" diye cemilenmesi gerekti. Nasıl ki "erkekler" için "أَرَنْ" eren" denilmiştir. "Oğlan" ve "eren" kelimeleri müfret olarak ta kullanılır.

أَكِيلُ ökil : Çok. Kıpçakça. "أَكِيلُ كِشِي" ökil kişi = çok kişiler".

أَمْلُ amul : Kıpırdamıyan, kımıldamıyan her nesne. Buradan alınarak "yumuşak huylu adam"a "أَمْلُ" amul" denir. Şu parçada dahi gelmiştir:

فَجَاءَ بِرِدْنِكَ أَيُّ أَمْلُ
أَرْدِينِكَ مُنْدَا إِنْجِ أَمْلُ
أَتْرَ أَمْدِي سَنَ تَوَكُّوْلُ
قِيلْدِينِكَ أَرْسَا قِيلْمَاغُو

Kança bardınğ ay ogul

Erdinğ munda inç amul

Attın emdi sen tönğül

Kıldınğ erse kılmağ

"Oğul! nereye gittin ? Sen burada rahat, ilintisizdin. Attan vazgeç, yapacağını yaptın".

(Vaktiyle yanında bulunmuş olan ve sonradan bırakıp gitmiş olduğu atı almıya gelen gence atı vermemek için : "benim yanımda rahattın, bir ilintin yoktu, halin iyi, yüreğin sevinçli idi; neden benden kaçtın,

neden yüz çevirdin?" demek istiyor).

أَبْمُm öpüm : " بِيْرَ أَبْمُ مُونُ bir öpüm mün = bir yudum çorba".

أَيْمُm atım : " اَيْمُm اَرُ atım er = iyi atan adam, nişancı".

أُرْمُm orum : " بِيْرَ أُرْمُm أَتُ bir orum ot = bir kesim ot".

أُزْمُm üzüm : Üzüm.

أَغْمُm agım : " بِيْرَ أَغْمُm يَرْ bir agım yer = bir çıkışta üzerine çıkılacak yer".

أَقْمُm akım : " بِيْرَ أَقْمُm سُوْفُ bir akım suw = bir akışta akacak kadar olan su".

أَكْمُm ekim : " بِيْرَ أَكْمُm يَرْ bir ekim yer = bir ekişte e-kilecek kadar olan yer".

أَكْمُm öküm : " بِيْرَ أَكْمُm يَرْ مَاؤُ bir öküm yarmak = bir yağın para".

أَلْمُm alım : Alacak, kişinin üzerinde olan borç. Şu savda dahi gelmiştir : " أَلْمُm أَرْسَلَانُ alımçı arslan bérımçı sıggan = alıcı arslan, borçlu sıçan". (Alacaklı saldırışta arslan, borçlu korkudan sıçan gibidir).

أَلْمُm ölüm : Ölüm.

أَتْنُm atan : İğdiş edilmiş deve. Şu savda dahi gelmiştir : " أَتْنُm يُوْكِيْ أَشْرَبْلَسَا أَجْعَا أَزْكَرُ نُوزُ atan yüki aş bolsa açka az körünür = iğdiş edilmiş devenin yükü yemek olsa aç kimseye az görünür". (İğdiş edilmiş devenin yükü yemek olsa aç kimseye -çok

acıktığı için- az görünür).

اُجُنْ uçun : Sebep bildirir bir edattır. " سَبَبُ اُجُنْ " seninğ uçun keldim = senin için geldim".

اِجْرُنْ için : Ara, iç anlamı bildiren bir edattır. " اَلَا اِجْرُنْ اَيْتَشْدِي لَارْ " olar için ettişdiler = onlar kendi aralarında barıştılar" [+].

اُدُنْ Udun : Kotan şehrinin adı. Kotanda oturanlara da "udun" derler.

اَذُنْ adhın : "Başka" anlamına bir edattır. Çiğilce.
اَرُنْ eren : " اَرُنْ تُوْزْ " eren tüz = -yıldızlar bilgisinde- terazi yıldızının adı". Bu, ayın -gökte- uğraklarından (burçlarından) birinin adıdır.

اَرُنْ eren : Erkekler. Kural dışı bir cemidir.

اَرُنْ aran : (الف tok söylenerek) At tavlasi, ahır.

اَرُنْ ören : Her nesnenin kötüsü. Oğuzca. Bu kelimenin Farsçadan alınmış olduğunu sanıyorum; çünkü Farsçada, harap olan şeye " وِرَانْ " derler. Oğuzlar Farslarla çok karışmış oldukları için birçok Türkçe kelimeleri unutmışlar, yerine Farsça kelimeler kullanır olmuşlardır. Bu da öyledir.

[+]Basma nüshada bu cümledeki fiil " اَيْتَشْدِي لَارْ " diye harekelenmiş ve Brockelmann tarafından da bu şekilde alınmış ise de doğru yapılmamıştır. Yazma nüshada -dikkat edilecek olursa- اَيْتَشْدِي لَارْ " şeklinde olduğu sezilmektedir. Doğrusu "aytıştılar" olmalıdır; "eytiştiler" olmak ihtimali de vardır. Bk. Rad. I, 843. Çağatayca. Dv. I, 368, 15 te " اَيْتَشْدِي لَارْ " etilgemet" imlâsında olduğu açıkça görülmektedir. B. A.

إِرْتِ érin : Dudak.

أُرْتِ uzun : Uzun.

أُرْتِ ajun : Açın, dünya. "بُؤْرْتِ bu ajun = bu dünya", "أَلْيَارْتِ ol ajun = o dünya, ahiret". Çiğilcedir. Bu kelimedeki ر iki çıkak arasındadır.

أَسْنِ esen : Sağ, salım. "أَسْنِ مُوسِنِ esen müsen ? = sağ mısın ?". Bu kelime "selâmet" manasında dahi kullanılır. Şu savda da gelmiştir : "أَسْنِ أَيْكُنْ نُوقَ" esende êvek yok = esenlikte ivme yok". Bu sav, işlerde ivmeme-yi bildirmek için kullanılır.

أَسِنِ esin : Esinti, nesim.

أَشْنِ uşun : Omuzbaşı, çiğınbaşı.

أَغْنِ agan : "أَغْنِ أَزْ agan ar = genizden lâf söyleyen kişi, genzek". Bu kelime hem söyleyişte, hem anlamca Arapçaya uymaktadır.

أَغْنِ ugan : Herşeye gücü yeten, kadir. "أَغْنِ كَرِيْ ugan Tengri = gücü yeten Tanrı".

أَقْنِ ewin : Evin, dâne [+].

أَقْنِ akin : Sel. Beklenmiyen, birdenbire gelen sele "أَقْنِ مُنْدَرِ أَقْنِ" munduz akin" denir. Geceleyin birdenbire, sel gibi gelen asker için de "أَقْنِ كَلْدِيْ" akinçı keldi" denir.

أَكْنِ egin : Sirt, eğin.

[*] "Evin" kelimesi bugün Batı Anadolu'da köylüler arasında "dâne, habbe" manasına kullanılmaktadır. "Bu başaklar çok evin verdi" denir ki "çok dâne verdi" demektir. Yine "bu sözün evini evceri yok" derler ki "manası, özü yok" demektir. B. A.

- ekin : Çiftlik. Oğuzca.
- ekin : Eni birbuçuk karış, uzunluğu dört arşın gelen bir bez. Bununla Suvar oynağı alış veriş eder.
- ökün : Para, gül ve buna benzer şeylerin yığını. Bir tarafa toplanmış olan toprağa " اکن براق ökün toprak" denir.
- alın : Alın.
- alın : İnsanın karşısına gelen yer, cephe; dağın yumru ve yüksek tarafı.
- ulun : Temrensiz ok.

+ +

BU AYRIMIN MUJZAAFI

- übüp : İbibik kuşu. Buna " اُبگك übgök" dahi denir.
- ekek : اکك اشلار ekek işler = ortaya düşmüş kadın".
- ükek : Tabut, sandık.
- ükek : Şehrin savaş için hazırlanmış olan etrafındaki burç.
- ilel : Evet. Hakanlı lehçesinde. Bununla Beylere ve Hanlara cevap verilir.

+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

- at : Ad, isim.
- at : Lâkap, unvan. " بک انکارانت بیدی Bek

anğar at bërdi = Bey ona unvan verdi".

Ulusun büyüğüne " أتلفغ اتلیغ" denir.

اچ aç : Ağ. Şu savda da gelmiştir :

" اچ نایماس . تو نایماس "

Tok ne têmes = ağ ne yemez, tok ne demez".

(Aç, önüne konan yemeği yer, bırakmaz; tok olan aç kimseye neler demez).

ادھ adh : Kumaş ve kumaşa benzer san'at eseri olan her şey. Kısaltılarak " ادھ" dahi denir, doğrusu da budur. " ادھو ادھو ادھو" edhgü edh = iyi yapılmış".

ادھ adh : İyilik alâmeti. " اکلک شترنی اذ بلور" iglig tutruğı adh bolur = hastanın vasiyet etmesi iyilik getirir". Bu sav, vasiyet etmesi arzu edilen kişi hakkında söylenir.

ار ar : " ار اری ar böri = sırtlan". Şu parçada da gelmiştir :

كوروب بچك بچمدنك يرسون بچمدنك
تفارينكى بچمدنك ييسون سيني اري

Körüp neçük kaçmadıñ

Yamar suwin keçmedinğ

Tavarıñnı saçmadıñ

Yésün seni ar böri

"Gördün, eden kaçmadın? Yamar suyunu geçmedin? Malını saçmadın? Seni sırtlan yesin".

(Altederek yakaladığı bir adamı anlata-

rak ona diyor ki : Beni gördün de neden kaçmadın ? Niye Yamar suyunu geçmedin? Niçin malını saçarak başını kurtarmadın ? Artık seni sırtlan yesin).

ار ar : " الزانك ar neng = kestane renginde olan nesne". Bir ufak ziyade ile " أريك ?" dahi denir [+].

از az : " الزانك az neng = az nesne".

از az : Ars, as, kakım. (Bu kelimeyi س ile söylemek daha doğrudur).

از iz : Yerde ve deride uzunlamasına olan çizik [++].

از öz : " كزىل از Kızıl öz = Kaşgar dağlarında bir kışlak".

اس as : Ars, as. () ile dahi söylenir). Cariyelere de "as" denir.

اش aş : Yemek, aş. Bir kabı kenetliyerek onarmaya da "aş" denir. " إاشلا ayak aşla = kabı ekliyerek tamir et !".

اغ ağ : İki bacak arasındaki boşluk. " يوزات منك يوزات منك yüz at mening ağdın keşti = ba -

[+] Asıl kelime "ar" olduğuna göre ziyade olunmuş çeklinin "ار" olarak olması lazımsa da gerek basma ve gerek yazma nüshalarda "أريك" şeklindedir. Düşünüle !.. B. A.

[++] Basma nüshada "iz" çeklinde yazılmış olan bu kelime, yazma nüshada "از" şeklindedir. Birinci hemze çizilmişe benziyor. İkinci hemzenin altında kırmızı mürekeple bir esre vardır. Yazma nüsha üzerinde yaptığım uzun tetkikler neticesinde kırmızı mürekeple konan hareketlerin sonradan konulmuş olduğu anlaşılıyor. Bu kelime üzerinde bir düzeltme yapılmak istenmiş, bence bozulmuştur. Doğrusu bâbin icabına göre "از" az" olmalıdır. Bizi bu görüşe götüren bir sebep de Dv. I, 68,2 de bulunan "أريك" kelimesidir ki aynı manaya-
dır. B. A.

çaklarının arasından yüz at geçti". Parmakların arasındaki boşluğa da böyle denir.

اَفْ aw : Av. "بِكْ اَفْتَا حَتِي" Beg awka çıktı = Bey ava çıktı".

اَفْ öw : (Hemze hafifçe çekilerek) Ev. Kısa söylenerek "üv" dahi denir, uzdeyim de budur.

اَقْ ak : Ak, herşeyin beyazı. Oğuzca. Öbür Türkler alacalı olan ata "اَقَات" ak at" derler.

اَقْ ak : "اَقَسْقَالْ اَر" ak sakal er = saçı, sakalı ağarmış olan adam". Oğuzca.

اَقْسَايْ Ak say: Bir yerin adı.

اَقْتِرَاكْ Ak terek: Yağma ülkesinde "اِلَا Ila" (Ilı) suyu üzerinde bulunan bir geçit, bir köprü.

اَلْ al : Hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eyer örtüsü yapılıır turuncu renkte bir kumaştır. Turuncu renge dahi "al" denir.

اَلْ al : Hile, al."اَلْ اِلْ اَرْسَلَانْ تَتَاَرْ. كَوْجِنْ اَبِي تَتَمَاَرْ" alın arslan tutar; küçin oyuk tutmas = al ile arslan tutulur, güç ile bostan oyugu tutulmaz". (Hile ile arslanı yakalamak mümkündür; zorla bostanlara dikilmiş oyugu bile tutmak mümkün değildir). Bu sav, kuvvetten âciz kalan bir kimse için -işinde bir çare kullanması yolunda- söylenir.

اَلَا ala : Ala tenli kişi."اَلَا اَتْ ala at = kır at".

بِكْ خَانِئَا أَلَا بَلْدِي Beg Xanka ala bol-
dı = Bey Hanın sözünü dinlemedi, karşı
koydu, düşmanlarına uydu".

أَلَا Ala : Ferganaya yakın bir yaylak adı.
أَلَا يَغَاچ Ala Yığaç : Sınıra yakın bir yer adı.

+
+ +

BU AYRIMIN BİR BAŞKA

TÖRLÜSÜ

أَلَاي ay : Ay. " تَوْلَانِي tolun ay = ayın ondördü".

أَلَاي ay : Ay (30 günden ibaret olan ay). Şu beyit-
te dahi gelmiştir :

قَشَقَا اَرْتَكَلْسَا قَلِي قَتْلُو بَاي
تُصَكِّنْ جَا اَلْتَوْرَا اَذْ اَلْاَيْلَاي

Kışka etin kelse kalı kutluğ yay
Tün kün keçe alkinur ödhlek bile ay

"Kutlu yaz geldiğinde kış için hazırlan;
gece gündüz geçerek ay ile zaman tükenir".
(Mübarek yaz geldiğinde kış için hazırlık
edin. Çünkü gecenin ve gündüzün geçmesi-
le ay ve zaman tükenir).

Senenin oniki parçasından her bi-
rine "ay" denmesinin sebebi, bu müddetin
ayın geçmesiyle bittiği içindir. Nitekim
şu savda gelmiştir : " اَلَايْ شَلُونْ بَلْسَا اَلِكُونْ
اَي اَمْلَامَاŞ ay tolun bolsa eligin imlemes = ay,
tolun -ondördü- oldukça elle gösterilmez".
Çünkü onu her gözü olan görebilir. Bu sav,

meşhur olan her şey için de böyle söylenir [+].

+
+
+

BU AYRIMDAN MENKUS OLANLAR

أَوْتُ avut : Avuç. " أَذْتُ adhut" dahi denir.

أَوْتُ uvut : Ut, hayâ. " أَقْتُ uwut" dahi denir.

Burada esas olan ق harfi iki çıkak arasında söylenmelidir. و harfi ile yer değiştirebilir. Nitekim "Feygamber" anlamına gelen " يَلَاوِج Yalavağ" sözü " يَلَاوِج Yalawağ" olarak ta söylenir. "Kulgan dikenini ve Hint ayvası" an-

[+] اى تلون بلسا الكون املاساس savındaki "imlemes" fiiline, malûm olduğu halde, metinde, meğhul şekil olan لايشأر işaret edilmez" manası verilmiştir. Bundan şu anlaşıyor ki vaktiyle Türkçede malum fiil sıygaları meğhul yerinde dahi kullanılıyorymuş. Nitekim Dv. I, 77, 7-8 de bulunan الير اوسلان تار savında dahi böyledir, "al ile arslan tutulur, zorla oyuk bile tutulmaz" demektir. Buna başka türlü mana verilemez. Şu hale göre bu savda bulunan "tutar" ve "tutmaz" fiilleri "tutulur", "tutulmaz" anlamlarına gelmiştir. Bundan şöyle bir kural çıkabilir mi ? (Çok eski devirlerde malûm ve meğhul fiiller ayırdedilmiyormuş). Bu savlar Divân yazılmadan çok evvel yaşamaya başlamış olan savlar olsa gerektir.

Bu ihtimal doğru olmasa, bu iki savda bulunan "tutar", "tutmaz" ve "imlemes" fiillerinin fiilleri atılmış olmalıdır. O vakit savlar şöyle olabilir : كشي الين اوسلان تار . Bu takdirde her üç fiil kendi binalarına uygun olarak malûm manasında kullanılmış olur. İşbu konu düşünülecek önemli bir nesnedir.

Meğhul fiil kullanılmıyan savlara birkaç misal :

Dv. I, 91, 5 te اذنى كشي تاكى نيك سافاس . I, 92, 15 teki sav ile I, 105, 12 deki اتقاقت اتا الدنك يساس da böyledir. B. A.

lamına gelen " يافا yawa" ve " يوا ya-
va" kelimesi de böyledir. Bunun gibi İs-
bicap ve Sayram dillerinde ağaç demek o-
lan ااون da böyledir. Tane manasına
gelen " ااون evin" ve " ااين ewin" keli-
meleri de bunlara benzer.

+
+ +

BU AYRIMDAN ي İLE GELEN

KELİMELER

ايز öyez : Öyez, övez, bir çeşit sıvrisinek. Oğuzca.

ايغ ayıg : Ayı. Oğuz, Kıpçak ve Yağma lehçelerinde
" ادغ adıg" dır.

ايغ ayıg : "Ne iyi", "ne fena" yerinde kullanılır
bir edattır [+]. Nitekim " ايغ اذكو ayıg
edhgü", " ايغ يفسر نائك ayıg yawuz neng"
denir ki "ne iyi!, ne fena şey!" demek-
tir. Bu edat iyi ve kötüye delâlet eden
kelimelere, te'kit için, gelir.

ايق ayak : Kap kakak. Bunu Oğuzlar bilmezler; onlar
bu gibi şeylere " احق çanak" derler.

ايق ayak : Ayak. " اذق adhak" dahi denir.

ايق ayık : Söz verme, va'd. " انك منك ايق باز anıg
manğa ayıkı bar = onun bana va'di var".

[+]Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda kelimenin izahındaki
ibare şöyledir: **ايغ** - حرف يقيم مقامهم ومصاير بنسائهم
kelimesi yanlışdır, **ايغ** olacaktır. Mana ancak bu şekilde
düzelebilir. Nitekim altındaki satırda **ايغ** denilmektedir.

Biz burada **ايغ** kelimesine te'kit bildiren "ne" mana-
sını vermeyi daha uygun bulduk. Kaşgarlının dediği gibi "ne"
kelimesi hem iyi, hem de kötü anlamlarında te'kit bildi-
rir. B. A.

أَيُّكُ oyuk : Hayal, belge. Oğuzca. Şu beyitte de gelmiştir :

بَرْدِي آرَن قُوقُ كُورُب قُقُقَا سَقَا ز
قَلْدِي يَشُرُ أَيُّكُ كُورُب أَفْنِي يَتَا ز [+]

Bardı eren konuk körüp kutka sakar

Kaldı yawuz oyuk körüp ewni yıkar

"Konuk gördüğünde uğur sayan kimseler

gitti, bir karartı gördüğünde evini yı-

kan kötüler kaldı".

(Bir misafir gördüğünde onu uğur ve dev-

let sayanlar gitti; çölde bir karaltı

gördüğünde konuk sanarak -gelmesin diye-

çadırlarını yıkanlar kaldı).

أَيْكُ Üyük : Tepe gibi yüksek olan yerler. Oğuzca.

أَيْكُ Üyük : " أَيْكُ بِيْرُ " üyük yer = sulu ve buna benzer yerlerde ayak basıldığı zaman kaybolan ve ayağı çıkarması güç olan kumluk yerler".

أَيْكُ ig : İğ. " أَيْكُ يِغُ " dahi denir.

أَيْكُ oyun : Oyun.

+
+

BU AYRIMDAN SONU HARF-İ İLLETLİ

OLANLAR

أَيَا aya : Aya, avuç içi.

أَيَا uya : Yuva, kuş yuvası.

أَيَا uya : Kardeş, hısım. Şu sözde de gelmiştir :

[+]Basma nüshada " قَلْدِي کِلْدِي " şeklinde çıkan bu kelime yazma nüshada doğru olarak قَلْدِي کَالْدِي "dır. B. A.

تَشْرَابُجُنْ تَنْكَرِي اذْ لَمَذِبْ اَيَا قَدَسْ اَعْلِي جِنَلَا بِنَازْ

Tawar uçun Tengri odhlamadhip

Uya kadaş oğlını çınla boğar

"Mal için, Tanrıyı aklına getirmeyip

kardeş oğlunu gerçekten boğar".

(Kardeşler arasındaki saygısızlığı anlatmak için : Kişi ancak gözüne malı almıştır. Allaha korkmadan mal için kardeş çocuğunu boğar) demek istiyor.

+
+ +

BU AYRIMIN DÖRTLÜSÜ

آبا aba : Ana. Oğuzca. Karluklu Türkmenlerce bu kelime (sert ب =p) ile söylenir.

آبا aba : (الف kalın söylenerek) Ayı. Kıpçakça.

آبا aba : Baba. Tibet dilince. Bu kelime onlarda Arapçadan kalmış olmalıdır; çünkü onlar "آبیت Sâbit" oğullarındandır. Yemenden bir adam Türk ülkesine kaçıp gelmiş ve Tibetliler bu admandan türemiş.

آبا aba : "آبا باشی aba başı = dağlarda yetişir, dağlılar yer, hıyar gibi dikenli bir ot".

آبی Abı : Erkek adlarındandır.

آبا oba : Oba. Oğuzca.

آبو obu : Üstübeç.

آتا ata : Baba, ata.

آتا ata : "آتاساغون atasagum = tabip, hekim.

آجا eçe : Büyük kızkardeş, "آکا eke". ج harfi fi آ den çevrilmiştir. Farsçadaki

كُنْبُ ve جُنْبُ , كَرْمُ ve جَرْمُ ke-
limeleri gibi.

أَجِبْ ağı : Yaşlı kadın, hanımnine. Barsganca.

أَجَا uça : Sırt, arka.

أَجِبْ içi : Yaşça büyük olan erkek kardeş.

أُدُو udhu : Tepe. Kum yığınınına " قَمُّ أَدُو kum udhu"
denir. Nitekim Argu lehçesinde bir şeh-
rin adına " اُدُو كُنْدُ Udhu kend" denilmek-
tedir.

أُدُو udhu : Art. " مَنَّانُكْ أَدُو كَلْدِمُ men anıñ udhu
keldim = ben onun ardınca geldim". Yine
" مَنَّسَنُكْ أَدُو بَرْدِمُ men senıñ udhu bar-
dım" denir ki "ben sana uydum, senin ar-
dınca gittim" demektir.

إِدْهِي idhi : Efendi, sahip. " اِدْهِيْمُ نَائِيْرُ idhim ne tér-
efendim ne der ?". Tanrıya da " اِدْهِي Idhi"
denir. " اِدْهِيْمِيْزْ يَارْلِيْغِي Idhimiz yarlığı =
Tanrımızın emri"..

أَرَا ara : Ara. " كَيْشِيْ اَرَا كَرْدِمُ kişi ara kirdim =
halk arasına girdim".

أَرِيْ arı : Arı. Bu kelime Arapçaya uygundur. Arap-
lar bal'a "أَرِي" derler; Türkler bu adı
balı yapana verirler. Çiğil Türkleri
bal'a " اَرِيْ يَغِي arı yağı" derler.

أَرُو oru : Şalgam, buğday ve buna benzer şeyleri
saklamak için kazılan çukur.

أَرِيْ üri : Ses, gürültü. Şu savda da gelmiştir :
" اَرِيْ قُبْسَا اَعْشُرْ اَقْلَشُوْر . قَبِيْ كَلْسَا اَمْرَمُ بَرَشُوْر "

Üri kopsa oğuş aklışur. Yağı kelse
 imrem tepreşür = bir gürültü kopsa
 hısım, akraba akışır; bir düşman
 gelse halk yerinden oynar". (Bir
 haykırış koptuğu zaman oymak, bağı-
 rana yardım etmek için toplanır;
 düşman geldiği zaman da bölükler
 savaş için toplanır). Bu sav, iş-
 lerde uyanık ve derli toplu bulun-
 mak için söylenir.

أُرِي urı : Erkek evlât. "أُرِي أَوْغْلَان" urı oğlan =
 erkek çocuk".

أَزُو azu : İki şeyden birini dilemeği anla-
 tır [+]. "أَزُوْمُ يِيكَلْ أَزُو قَاغُونُ يِيكَلْ"
 üzüm yegil azu kagun yegil = üzüm,
 yahut kavun ye". Bu kelime çok kere
 istifham için kullanılır. "كَلِيمُوسُنْ"
 أَزُو بَرِيْمُوسُنْ kelir misen azu
 barır musan = gelir misin yoksa
 gider misin ?".

أَزَا uza : Geçmiş zaman. "أَزَا قَوْلِيكَا أُنْجَا أَيْبِشْ"
 zaki bilge ança aymış = geçmiş za-
 man bilgini böyle söylemiş". Şu
 parçada dahi gelmiştir :

أَزْدِي أَزَا أَرْدَنَ لَازِ أَرْدَمُ بِيكِي بِلِكْ تَاغِ
 آيْدِي أَكْشَرْ أَكْشَرْ كُنْكَلْمُ بِلْزَا أَنْكَرْ سَاغِ

[+]Bu kelime Farsçada "أَيَا" aya" şekline girmiştir. B. A.

Erdi uza erenler

Erdem begi bilig tağ

Aydı ökdüş öğütler

Könglüm bolur anğar sağ

"Geçmişte fazilet Beyi, bilgi dağı gibi adamlar vardı; söz söyler, öğüt verirlerdi. Onlara gönlüm açılır".

(Eski zamanlarda ilim, hikmet ve menakıp sahibi adamlar vardı. Onlar çok öğütler söylerlerdi. Onları anmakla kalbim açılır).

أزبی özi : İki dağ arasındaki geniş yol. Çiğilce.

إزبی izi : Öbür yıl, gelecek seneden sonraki yıl. "أزق: إزبی arkın izi = gelecek sene, öbür sene".

أشو aşu : Kırmızı toprak, aşı toprağı [+].

أغو agu : Ağı.

أغو agı : İpekli kumaş. "أغیجی اغیچی = ipekli kumaşları gözetten, koruyan kişi".

أفا awa : Acımak bildiren bir edattır. Arapların واویلی sözleri gibidir. İnsan bir şeyden acınırsa, acı duyarsa "أفا أفا awa awa" der.

[+]Bugün dahi Anadolunun her tarafında ve hele köylerde evleri badana ettikleri kırmızı toprağa "aşı toprağı" denir. B. A.

اُوا : Bir yemek adıdır : Piring pişirildikten sonra soğuk suya konur; sonra suyu süzülerek içerisine şeker atılır, soğukluk üzere yenir. —

اُوا Iwa : Oğuzlardan bir bölük.

اَأى akı : Eli açık, koçak. Cevizin iyisine " اَأى akı yağak" denir ki "iyi ceviz" demektir [+].

اَا eke : Büyük kızkardeş. Oğuzlar buna " اَا eze" derler.

اَا Öge : Tekinden bir derece aşağı, sokak adamlarından olup denenmiş, yaşlı ve akıllı kimselere verilen lâkaptır [++]. Bu, şundan ileri gelmiştir ki " ذُوا الْفَرَسَيْنِ Zülkarneyn" Çinedek ilerleyince Türk Hakanı savaş için Zülkarneyn üzerine, gençlerden toplanmış, bir bölük asker gönderir. Hakanın veziri "Sen Zülkarneynin üzerine gençleri gönderdin; onların içerisinde denenmiş, yaşlı savaş eri adamların dahi bulunması gerekti" deyince Hakan yaşlı ve tecrübeli anlamına olarak "Öge mi ?" demiş. Vezir "evet" cevabını vermiş. Bunun üzerine

[+] Her Türkçe kelimeyi Arapça bir köke bağlamak isteyenler Türkçenin "akı" kelimesini Arapçanın اَأى kelimesine bağlamışlar. Türkün "akı"ları Arabın اَأى lerı şekline koymuş. B. A.

[++] Bu kelimenin izahında geçen "Tekin" kelimesini Brockelmann "Tigin" şeklinde yazmıştır. Kelime bugün Anadolu'da "Tekin" şeklinde kullanılmaktadır. B. A.

Hakan yaşlı, sınıanmış bir kimse göndermiş. Zülkarneynin ileri kolları üzerine bir gece baskını yapmışlar, düşmanları yenmişler. Türklerden biri Zülkarneynin askerlerinden birine bir kıllık vurmuş, herifi göbeğinedek parçalamış. Öldürülen adamın belinde, içerisinde altın bulunan bir kemer varmış; kemer de kesilmiş, altınlar kana buluşarak dökülmüş. Ertesi sabah Türk askerleri kana buluşmuş olan altınları görerek birbirlerine "bu ne ?" demişler, "التُّفَّانُ" altun kan" cevabı verilmiş. Orada bulunan büyük bir dağa hemen bu adı vermişler. Uygur ülkesine yakın olan bu dağın çevresinde Türk göçebeleri bulunur. Zülkarneyn bu gece baskınından sonra Türk Hakaniyle barışmış.

آلا : Teninde alalık bulunan kişi. Şu savda da gelmiştir : "كَيْسَى الْأَسَى أَحْتَرُ . يَلْقَى الْأَسَى كَيْسَى" kişi alası içtin. Yılkı alası taştın = insanın alası içinde, hayvanın alası dışında". Bu sav, yaltaklanarak muhalefetini ve hiyanetini gizlemek isteyen kimse için söylenir. [+].

[+]Bu sav, bugün Anadolu'da "İnsan alası içinde, hayvan alası dışında" şeklinde söylenilmektedir. B. A.

آلا ala : Bir edattır; ivme, acele etme ! demektir. " آلا آلا ala ala = yavaş yavaş". Bu kelimeye ك ve ل harfleri eklenerek " آلا كلاب alagil" de denir.

ألا ula : Kırdaki belge, alâmet. Şu savda da gelmiştir : " ألبسنا يولاً زماس . بلك بلسا . سوزر زماس ula bolsa yol azmas. Bilig bolsa söz yazmas = alâmet olsa yol azmaz, bilgi bulunsa söz şaşmaz". (Kırlarda yolu gösteren alâmet olursa yol şaşmaz; bir kişide akıl bulunursa sözünde yanılmaz) [+].

إلا İla : Bir ırmak adıdır. Türklerden Yağma, Toksı ve Çiğillerden bir bölüğün indiği bir deredir. Bu ırmak Türk illerinin Ceyhun'udur.

إلي İli : " إلی قبیغ İli kapuğ = iliştirilivermiş, anahtarsız açılabilcek yolda kilitlenmiş olan kapı".

أما uma : Ana. Tibet dilince. Bu kelime onlara Araplıktan kalmışa benziyor.

أما uma : Eve gelen konuk. Şu savda da gelmiştir : " أما كلبا قتلیر uma kelse kut kelir = konuk gelse uğur gelir". (Konukla beraber kutluluk, uğurluluk gelir. Konuk iyiliğe belge sayılır,

[+]Anlaşıyor ki vaktiyle Türkler kırlarda yolu göstermek için bir takım alâmetler, belgeler korlarmış. İşte eski Türk medeniyetinin yüksekliğine bir örnek daha. B. A.

آلا ala : Bir edattır; ivme, acele etme ! demektir. " آلا آلا ala ala = yavaş yavaş". Bu kelimeye ك ve ل harfleri eklenerek " آلا كلاب alagil" de denir.

ألا ula : Kırdaki belge, alâmet. Şu savda da gelmiştir : " ألبسا يولاً زماس . بلك بلسا . سوزر زماس ula bolsa yol azmas. Bilig bolsa söz yazmas = alâmet olsa yol azmaz, bilgi bulunsa söz şaşmaz". (Kırlarda yolu gösteren alâmet olursa yol şaşmaz; bir kişide akıl bulunursa sözünde yanılmaz) [+].

إلا İla : Bir ırmak adıdır. Türklerden Yağma, Toksı ve Çiğillerden bir bölüğün indiği bir deredir. Bu ırmak Türk illerinin Ceyhun'udur.

إلي İli : " إلی قبیغ İli kapuğ = iliştirilivermiş, anahtarsız açılabilen yolda kilitlenmiş olan kapı".

أما uma : Ana. Tibet dilince. Bu kelime onlara Araplıktan kalmışa benziyor.

أما uma : Eve gelen konuk. Şu savda da gelmiştir : " أما كلبا قتلیر uma kelse kut kelir = konuk gelse uğur gelir". (Konukla beraber kutluluk, uğurluluk gelir. Konuk iyiliğe belge sayılır,

[+]Anlaşıyor ki vaktiyle Türkler kırlarda yolu göstermek için bir takım alâmetler, belgeler korlarmış. İşte eski Türk medeniyetinin yüksekliğine bir örnek daha. B. A.

كجتيك بلزي كارك [+]. قرازا اذر بادك
Aydum angar sewük Bizni taba ne elük
Keçting yazı kerik Kırlar edhiz badhük
"Sevgilime söyledim : Bizim tarafa yük-
sek, büyük, geniş kırları geçerek nasıl
geldin ?".

(Sevgilisinin hayalini anlatarak diyor
ki : Ey sevgilim! yüksek tepeleri, uzun
kırları, geniş yazıları geçerek bize na-
sıl geldin ?).

انگور
ingür: İn, mağara.

انگير
ingir: Aydınlıkla karanlığın birbirine karış-
ması. Oğuzlar buna " ايمير " derler.

انگيز
angız: Anız, buğday ve buğdaya benzer şeyler
biçildikten sonra tarlada kalan biçilmiş
kökler.

انگيس
inges: " انگيس كيشي " inges kişi = yabancı gibi sa-
ğına, soluna bakan adam".

انگيل
angıl: " انگيل اچوق كاپيغ " angıl açuk kapuğ = büs-
bütün açılmış kapı".

انگين
öngin: "Başkası" anlamına bir edattır. " او
انا انگين كلدور " bu attan öngin keldür =
bu attan başkasını getir".

[+]Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda, bu parçada önemli
bir yanlışlık vardır : كجتيك بلزي كارك misraındaki
kelimesi " يازي " yazı" olacaktır. Bugün dahi Türkiyenin bir-
çok yerlerinde geniş saha, geniş açıklık anlamına bu kelime
kullanılmaktadır. Arapça metinde bu kelimenin karşılığı
معاوز olarak gösterilmiş olması da bize hak verdirir. B. A.